

Nem minden út vezet Rómába

Illetve pontosabban: Nem Rómába vezet minden út. Hanem például Bizáncba. Vagy a vadonba. Vagy a sivatagba. Vagy?

Nagyon makacsnak bizonyult az a 18-19. századi hit, hogy az emberiség feltartóztatlanul halad egy gazdagabb, békésebb, boldogabb jövő felé. Nem tudta megtörni ezt a hitet a huszadik század két világháborúja, megannyi haláltábor, népiirtó tébolya, véres polgárháborúja, gazdasági összeomlása, a harmadik világbeli milliók éhezése, a gazdag nyugati társadalmak erkölcsi bukácsolása sem. Erős még mindig a piacgazdaság diadalába, a liberális demokrácia és a nyugati civilizáció térhódításába vetett hit.

Ezt a hitet az elmúlt évtizedekben igazán csak a nukleáris konfliktus fel-felerősödő rémképe, az amerikai tőzsde egy-egy megrendülése, az elmúlt években az ázsiai válság kirobbanása, s legutóbb a koszovói konfliktussal kapcsolatos új stratégiák és erőviszonyok kibontakozása zavarta meg. De mindenesetre tény az, hogy az elmúlt években már többfelé és többen kezdték számbavenni Európa és a világ további alakulásának lehetséges (és lehetetlen) alternatíváit.

Az alternatívák felrajzolása azért fontos, mert másképp kell felkészülni az embereknek és társadalmaknak az egyik vagy másik lehetséges jövőre. Más gazdasági, politikai és kulturális intézményekre és stratégiákra, és más emberi készségekre van szükség attól függően, hogy a jelenlegi fejlődésfolyamat fut-e tovább, vagy mondjuk globális gazdasági válságba süllyed a világ, vagy egy kezelhetetlen hatalmi konfliktus alakul ki, vagy .

Különösen fontos a lehetséges jövők végiggondolása a tanártársadalom és általában a közoktatás szakemberei számára. Mert nem holnapra vagy holnaputánra, hanem a következő két-három-négy évtizedre kell felkészíteniük diákjaikat, s e néhány évtized alatt gyökeresen megváltozhat a világ. Annak illusztrálására, hogy milyen nehéz feladat ez, minthogy egymástól nagyon különböző világokra kell felkészíteni a mai diáktársadalmat, bemutatok néhány forgatókönyvet, és bemutatok azt, hogy mennyire más és más emberi készségekre, értékekre, magatartásformákra, világértelmezésre lesz szüksége az akkor élőknek attól függően, hogy melyik világ valósul végül is meg.

Jacques Delors, az Európai Bizottság nemrég leköszönt elnöke néhány évvel ezelőtt Büsszelben létrehozott egy munkacsoportot, és e munkacsoport kidolgozott hat úgynevezett globális forgatókönyvet. Könyv formában ez év őszén jelenik meg munkájuk, s így itt most csak egy korábbi vázlatot ismertethetek. A forgatókönyvek elnevezése sem végleges, mert a szerzők még mindig csiszolják a szöveget.

Íme a hat forgatókönyv rövid leírása.

1. A "DIADALAMAS PIACOK" FORGATÓKÖNYVE

A jelenlegi fejlődés fut tovább, vagyis tovább épülnek a globális hálók, gyorsul az információk, tőkék és áruk globális áramlása, nő a multinacionális cégek és nemzetközi intézmények befolyása. Kialakul egy globális burzsoázia és technokrácia. Fokozatosan csökken a nemzetállamok szuverenitása és hatalma. A munkások-alkalmazottak kiszolgáltatottabbá válnak. A jóléti állam intézményrendszere fokozatosan leépül. Tovább szélesedik a szakadék a gazdagok és a szegények között. Növekszik a bűnözés. Az emberek aktív állampolgárokból egyre inkább passzív fogyasztókká válnak.

2. A "SZÁZ VIRÁG" FORGATÓKÖNYVE

A 21. század első évtizedeiben megtorpan a globalizálódás lendülete. Az emberek fellázadnak a nemzetközi big business és a globális bürokrácia ellen, a korrupció ellen, a bűnözés terjedése ellen, a nagyvárosi elnyomorodás ellen, és egyre inkább visszahúzódnak helyi és regionális közösségeikbe. A nemzetállam is veszít jelentőségéből: az emberek kevesebbet várnak tőle, és nem akarják viselni a terheit. Lezárul a "fogyasztói társadalom" mai korszaka és a közösségi élet reneszánsza következik el. A multinacionális vállalatok és szervezetek átállnak e helyi közösségek kiszolgálására; az élet központja már nem a nemzetközi piac, hanem a helyi közösség és ezek hálózata lesz.

3. A "KÖLCSÖNÖS FELELŐSSÉGEK" FORGATÓKÖNYVE

A gazdasági és pénzügyi globalizáció lelassul, és felerősödik a "szociális globalizáció". Egyfajta "globális jóléti társadalom" alakul fokozatosan ki. Felerősödik a társadalmi szolidaritás és felelősségérzet szerepe. A kormányzati munka áttekinthetőbbé válik. Felerősödik a megállapodásoknak, az érdekegyeztetésnek, a "társadalmi szerződésnek" a szerepe. Csökkennek a társadalmi egyenlőtlenségek. Megjelennek a közvetlen demokrácia különböző formái és nő a civil

társadalmi szervezetek szerepe. A nemzetállamok viszonylag erősek maradnak, de átalakulnak szolgáltató államokká. Erős együttműködés alakul ki ezek között a megújult nemzetállamok között. Az Európai Unió megerősödése. Az "európai modell" terjedése a világban.

4. AZ "ALKOTÓ TÁRSADALMAK" FORGATÓKÖNYVE

Az emberek fellázadnak az egyre rosszabbul működő állam-gépezetek rutinjai és a globális technokrácia hatalmaskodása ellen. Új megoldásokat keresnek; minden téren kibontakoznak a társadalomban elfojtott alkotói energiák. "Összeurópai reform-konferencia". Új gondolatok, megoldások, javaslatok születnek minden területen. A gazdasági és politikai intézmények megújulnak. Új elit nő föl. Gazdasági-társadalmi dinamizmus. Megnö az emberek szabadsága arra, hogy megválasszák életpályájukat, élet-formájukat, és életstílusukat. A nem-piaci típusú tevékenységek fontosabbá válnak. A mai típusú globalizáció lelassul. Új, mondjuk "posztmodern" állam és társadalom alakul ki.

5. A "ZAKLATOTT SZOMSZÉDSÁGOK" FORGATÓKÖNYVE

A világban egyre erősödnek a feszültségek, halmozódnak a megoldatlan problémák. Élesedő harc a fogyatkozóban lévő természeti javakért (például víz) és az erőforrásokért (olaj, stb.). Konfliktusok, válságok, polgárháborúk, helyi háborúk robbannak ki mindenfelé. Világszerte növekszik a félelem, az idegengyűlölet, a türelmetlenség. Kontinentális vagy regionális blokkok alakulnak ki (köztük például az "Európai Erődítmény"), amelyek bezárkóznak, farkasszemet néznek egymással, védik érdekeiket. A globalizáció folyamata leáll. A blokkokon belül a nemzetállamok megerősödhetnek, és hajlamossá válhatnak parancsuralmi rendszerek kialakítására.

5+1. AZ "ALVAJÁRÁS" FORGATÓKÖNYVE

A világ úgy tesz, mintha nagyjából minden menne a maga útján, mintha úgy körülbelül a megfelelő irányban haladnánk. A felmerülő kisebb problémák úgy-ahogy megoldódnak, a nagy és nehéz problémákat (környezet, szegénység, népesedés, erőforrások) a kormányok tovább görgetik maguk előtt. 2010-ig az emberiség megússza a nagyobb katasztrófákat.

Ezek meglehetősen szelíd, "brüsszeli", értelmiségi forgatókönyvek, s a koszovói lángok fényében egyik másik máris mintha idejét múlta volna. De arra alkalmasak, hogy bemutassam, mennyire szerteágaznak jövőnk lehetséges útjai. S hogy lássuk, mennyire más emberekre, emberi készségekre, célokra, értékekre lenne, lesz szükség attól függően, hogy az egyik vagy a másik vagy a harmadik világ valósul majd meg. Döntő különbség lesz, lehet abban, hogy milyen **alapérték** körül forog majd a világ (lásd az Első Táblát).

Első Tábla

Forgatókönyv

Diadalmas piacok

Száz virág

Kölcsönös felelősségek

Alkotó társadalmak

Zaklatott szomszédságok

Alvajárás

Alapérték

Az üzleti siker, a Fogyasztás

"Nagymama értékek"

Szolidaritás

Önmegvalósítás

Biztonság

(semmi)

Ha a Diadalmas piacok forgatókönyve jut érvényre, vagyis ha tovább folytatódik a piaci jellegű globalizáció, akkor az Üzlet, a Fogyasztás, a Siker körül forog majd a világ. A Száz virág szcenariója ezzel szemben, úgy hiszem, a hagyományos, kedves, levendulaillatú Nagymama értékeknek kedvezne. Ha a Kölcsönös felelősségek forgatókönyve valósul meg, akkor feltehetőleg az emberi, társadalmi Szolidaritás válik majd központi értéké. Az Alkotó társadalom az Új gondolatok, az Alkotás, az Önmegvalósítás körül forog majd. A Zaklatott társadalom minden bizonnyal a Biztonságot emelné alapértékké. Az Alvajárás világában felpuhulnának, megzavarodnának, összekuszálódnának az értékek. E különféle világokban más és más volna a siker záloga, más és **más típusú ember** érezné magát igazán otthon az egyikben vagy a másikban (lásd a Második Táblát):

Második Tábla

Forgatókönyv

Diadalmas piacok
Száz virág
Kölcsönös felelősségek
Alkotó társadalmak
Zaklatott szomszédságok
Alvajárás

Embertípus

Sikeres üzletember, gazdag fogyasztó
Tisztességes, rendes, tapintatos ember
Tudatos, felelősségteljes polgár
Az alkotó ember
Fenyegetett vár katonája
A praktikus, ügyeskedő, közönyös ember

Vagyis ha a Diadalmas piacok forgatókönyvében hisz a tanár (és az ország oktatási rendszere), akkor **Sikeres üzletemberekké, Gazdag fogyasztókká** kell nevelnie diákjait. Alapvetően más a dolga, ha a Száz virág forgatókönyvének megvalósulására számít: ebben az esetben a **Tisztességes, rendes, tapintatos emberré** válásban kell segítségére lenni diákjainak. A Kölsönös felelősségek világában viszont egy egészen más embertípusra, a **Tudatos és felelősségteljes polgárra** lesz elsősorban szükség. A Zaklatott szomszédságok világában a **Fenyegetett vár katonájáé** lenne a vezető szerep. És így tovább. -- Hogyan lehet mindezekre a szerepekre előkészíteni a mai iskolák diákjait? Más és más lenne az **élet központja s tere** is a különböző világokban (lásd a Harmadik Táblát).

Harmadik Tábla

Forgatókönyv

Diadalmas piacok
Száz virág
Kölcsönös felelősségek
Alkotó társadalmak
Zaklatott szomszédságok
Alvajárás

Az élet központja

Piactér
Völgyek, dombok, otthonos tájak
Civil társadalom, fórum
Alkotóműhely
Erődítmény
(nincs középpontja)

Ez a táblázat magáért beszél. S csak azt fűzöm hozzá, újra, hogy egészen másképp és másra kell nevelni a diákokat, ha a **Piactéren** vagy ha a civil társadalom **Fórumain**, vagy az **Európa-Erődítmény** bástyáján kell majd helytállniuk. Vagy a szülőföld **Otthonos tájain** sétálva, illetve az alkotóműhelyekben dolgozva kell megtalálniuk, kialakítaniuk önnön személyiségüket s emberségüket. Mást jelentenek majd, mást jelentenének még **alapvető fogalmaink** is e különböző világokban (lásd a Negyedik Táblát, amely példaképpen a szabadság fogalmának változatait mutatja be).

Negyedik Tábla

Forgatókönyv

Diadalmas piacok
Száz virág
Kölcsönös felelősségek
Alkotó társadalmak
Zaklatott szomszédságok
Alvajárás

A Szabadság fogalma

A fogyasztó szabadsága
A helyi polgár szabadsága
A közösség szabadsága
Az alkotás szabadsága
Az erősebb szabadsága
A szabadságfogalom relativizálódása

Ezek nagyon más és más szabadságok. A mai iskolákban ezek közül melyik szabadságtípusra készítik fel a diákokat? Vagy mi a szabadságnak az a mélyebb lényege, amely minden világokban eleven erőként hathat? S hogyan kell e mélyebb szabadság forrásait felnyitni diákjaink szívében s elméjében? Alapvetően más volna az **élet célja s értelme** is e különböző világokban (lásd az Ötödik Táblát).

Ötödik Tábla

Forgatókönyv

Diadalmas piacok
Száz virág
Kölcsönös felelősségek
Alkotó társadalmak
Zaklatott szomszédságok
Alvajárás

Az élet célja

A világ átalakítása egy nagy, boldog shopping centerré
Rendes, tisztességes élet, család, csendes boldogság
Egy igazságos társadalom megteremtése
Az élet és a világ állandó újrateemtése
Védeni a nyugati civilizációt a barbárokkal szemben
Túlélés

Megint csak azt mondhatom: másképp kell fölkészülnünk, ha a világot egy nagy bevásárlóközponttá akarjuk átalakítani, vagy ha célunk egy igazságos társadalom megteremtése országunkban, régióinkban, a világban; vagy ha védenünk kell majd az "Európai Erődítményt" a barbárokkal szemben.

Lehetséges volna olyan sokoldalú s rugalmas lényekké formálnunk diákjainkat, hogy Jolly Jokerként minden világokban kitűnően helyt tudjanak majd állni?

Annak bemutatására, hogy egymástól milyen nagy mértékben különbözhetnek ezek a lehetséges világok, hadd tegyek itt közzé egy furcsa táblát. Egy táblát, amely arra a szokatlan kérdésre válaszol, hogy hogyan viszonyulnak majd az emberek a halálhoz ezekben a különböző világokban (lásd a Hatodik Táblát).

Hatodik Tábla

Forgatókönyv

Diadalmas piacok

Száz virág

Kölcsönös felelősségek

Alkotó társadalmak

Zaklatott szomszédságok

Alvajárás

A halálhoz való viszony

Nem akarok tudomás venni a halálról

Szeretem a vidéki temetők szelíd melankóliáját

Az emberi haladásért küzdve legyőzi az ember a halált

Az alkotásban megtalálhatja az ember a halhatatlanságot

Hősi halál Európa bástyáján

Így is, úgy is eljön.

A Diadalmas piacok világában élők már ma se nagyon tudnak szembenézni az elmúlással, a halállal. Mindhalálig ragaszkodnak a soha-nem-múlóvá mitizált fiatalsághoz. A Kölcsönös felelősségek világában élők az emberi haladásért végzett munkában, az Alkotó társadalmakban élők az alkotásban találhatják meg a halhatatlanságot. A Zaklatott szomszédságok világában a legkönnyebb s legértelmesebb halálnak a hősi halál kínálkozik. De ha valaki a halált költői elmúlássá átlényegítő, árnyas vidéki sirkertek szelíd bánatát kedveli, akkor legjobb, ha a Száz virág forgatókönyvét választja.

Ha frivol akarnék lenni, azt mondhatnám: íme, lehetőségeink óriásiak. De komolyra fordítva a szót hozzá kellene tennem azt is, hogy a feladataink még nagyobbak.

Mindenekelőtt ki kell zökkentenünk magunkat abból a kényelmes hitből s kerékvágásból, hogy a világ, akadozva ugyan, de bizton halad egy jobb, gazdagabb, igazságosabb, szabadabb jövő felé. Ki kell zökkennünk abból a beidegződött tévhitünkől is, hogy nagyjában és egészében tudjuk, hogy merre halad a világ. Számba kell vennünk az alternatívákat, a lehetséges jövőbeli világokat. Ha mindezt megtettük, akkor meg kell vizsgálnunk, hogy vajon iskoláink s iskolarendszerünk mennyiben készít elő diákjait ezekre a lehetséges világokra. És el kell gondolkoznunk azon, hogy vajon hogyan segítenénk diákjainknak a legjobban ebben a felkészülésben.

De nem akarok itt recepteket gyártani. Tanárkollégáim nálam sokkal jobban tudják, hogy mi a teendő. Befejezésül csupán két dologra szeretném felhívni a figyelmet.

Egyrészt arra, hogy a fenti forgatókönyvek nem teljesen zárják ki egymást. A legvalószínűbb jövő az, hogy valamiféle kombinációjuk válik majd valósággá. S következőképpen - mint mindenkor - a jövőben is sokféle emberre, sokféle emberi magtartásra, szerepre, életprogramra lesz szükség és lehetőség a kialakuló új társadalmakban. Remélhetőleg egyik világváltozat, egyik életmodell sem kényszerítődik majd ránk parancsuralmi szigorral.

Megjegyezem másrészt azt, hogy diákjaink nem csöppennek majd csak úgy egyszerűen bele - áldozatként vagy haszonélvezőként - egyik vagy másik világba. Rajtuk is múlik, s világszerte sokszáz millió társukon is múlik majd, hogy a fenti - vagy más - forgatókönyvek közül melyik valósul meg. Előbb-utóbb el kell tehát dönteniük, hogy melyik világban, milyen világban akarnak élni (s választhatják a fenti világok valamiféle kombinációját is, vagy akár egy más, itt nem leirt világot is), és azután a kiválasztott világ építésén kell dolgozniuk.

Felkészíti-e őket az iskola erre a választásra? Hogyan, hol, mikor, milyen eszközökkel? Illetve felkészítjük-e őket arra, hogy a jövőben, legalábbis egy tartós átmeneti korszakban, veszélyes és vad vizeken kell majd evezniük, hirtelen változásokra kell jól reagálniuk, a bizonytalanság érzését el kell tudniuk viselni, váratlan helyzetekben gyorsan és jól kell dönteniük, pályák, lehetőségek, életformák között kell újra és újra jól választaniuk. És mindeközben meg kell őrizniük emberségüket, ki kell bontakoztatniuk képességeiket, meg kell találniuk önmagukat, gazdagon ki kell építeniük közösségeiket.

S vajon hogyan kell felkészülnünk nekünk, tanároknak arra, hogy képesek legyünk diákjainkat felkészíteni erre a remek, de nem könnyű s nem veszélytelen kalandra?